

Bataljen ved Alvøen 16. mai 1808 mellom den britiske fregatten Tartar og kanonbåtene fra Bergen

Kommandørkaptein Bjørn Terjesen, førstelektor i historie ved Sjøkrigsskolen

Den 16. mai 2008 er det 200 år siden trefningen ved Alvøen, der den nyetablerte bergenske kanonbåtflotiljen under ledelse av premierløytnant Johan Christian August Bielke angrep og jaget bort den britiske fregatten *Tartar*. I Alvøen skal 200-årsjubileet markeres med utstilling, vandreteater og rekonstruksjon av slaget. Det blir for anledningen gjennomført inne i Alvøpollen, der en replika av kanonjollen *Oester Riisoer* og andre tidsriktige fartøyer skal delta. I denne artikkelen vil først de internasjonale begivenhetene som førte Danmark og Norge inn i Napoleonskrigen bli omtalt. Deretter skal krigsforberedelsene i Bergen og opptakten til hendelsene ved Alvøen behandles før selve slaget og konsekvensene av det vil bli fremstilt.

Flåteran og allianse med Frankrike

Frem til 1807 hadde Danmark-Norge opprettholdt sin nøytralitet under Napoleonskrigene, der Frankrike og Storbritannia var hovedmotstandere. I 1806 hadde Napoleon etablert en fastlandssperring mot Storbritannia med tanke på å sulte ut britene. I denne situasjonen var det viktig for Storbritannia at Napoleon ikke fikk tilgang til den betydelige dansk-norske fellesflåten. Sommeren 1807, etter at Russland hadde blitt alliert med Frankrike, stilte Storbritannia den danske kongen overfor et dilemma: Danmark kunne enten gå i allianse med Storbritannia og stille orlogsflåten til britenes disposisjon, eller kongen kunne utlevere flåten i pant mot fortsatt nøytralitet. Kronprins Frederik, tronarvingen som på dette tidspunktet fungerte som regent for en syk og sinnsforvirret kong Christian VII, avslo begge alternativene. Dette fikk britene til å aksjonere. I august 1807 landsatte de styrker på Sjælland og gjennom tre netter i begynnelsen av september ble det gjennomført et kraftig bombardement av København. Etter å ha sendt sjokkbølger gjennom sivilbefolkningen, blant annet ved bruk av brannbomber og brannraketter, tvang britene kommandanten i København til kapitulasjon den 7. september. Om lag 3.000 dansker, primært sivile, var drept eller såret.

Den danske kapitulasjonen innebar at nesten hele den dansk-norske fellesflåten måtte utleveres til Storbritannia. Den 20. oktober 1807 seilte den britiske styrkesjefen, admiral James Gambier, fra København med sine danske priser bestående av 15 linjeskip, 15 fregatter, syv brigger og et stort antall mindre fartøyer.¹ Danmark satt kun igjen med to linjeskip og en orlogsbrigg, som hadde befunnet seg i Kristiansand. Britenes bortføring av den dansk-norske flåten satte et dramatisk punktum for vår felles marinehistorie med Danmark. Hendelsene avsluttet også en nesten hundreårig fredsperiode og førte syv år senere til at dobbeltmonarkiet ble sprengt. Flåteranet var en skjellsettende begivenhet, der en veldig oppsamlet kapital gikk tapt. Mens den norske hæren siden 1600-tallet hadde utgjort en selvstendig enhet, hadde rikenes flåte hele tiden vært felles og underlagt kongen i København. Nå måtte landene hver for seg sørge for å bygge opp et nytt sjøforsvar.

Danmark-Norge ble nå for alvor trukket inn i stormaktkrigenes malstrøm. Den 31. oktober 1807 ble det sluttet en alliansetraktat mellom Danmark og Frankrike i Fontainebleau.² De internasjonale begivenhetene hadde ført til det som ikke måtte skje; at vi var kommet i krig med sjømakten Storbritannia. ”Engelske krydsere stængte hver havn, i landet var misvækst og nød” heter det i Henrik Ibsen sitt dikt om Terje Vigen. Det er ingen overdrivelse. Nordmennene fikk erfare hvor avhengig landet var av tilførsler over havet. Skipsfarten, eksportnæringene og, ikke minst, korntilførselen fra Danmark ble i lange perioder nærmest lammet.

¹ Bjerg og Frantzen 2005:242

² Mykland 1978:154

Traktaten med Frankrike innebar også at Danmark-Norge forpliktet seg til å erklære Sverige krig dersom Russland og Frankrike gjorde det. Russland angrep Sverige gjennom Finland den 21. februar 1808 og 14. mars erklærte Danmark krig mot Sverige. Da hendelsene ved Alvøen fant sted i midten av mai 1808, var nordmennene således i krig både til sjøs og til lands mot Storbritannia og Sverige. Operasjonene fant i stor grad sted i grensetraktene mellom Norge og Sverige og i farvannene i Skagerrak og Kattegat, noe som førte til at den norske forsvarsmakten som etter hvert ble bygget opp i all hovedsak ble satt inn i det området.

Fra høsten 1807 ble det etablert et kystforsvar langs norskekysten bestående av kystbatterier, kanonbåtflotiljer og et sammenhengende kystsignalsystem fra svenskegrensen til Fedje i Nordhordland. I området fra Stavanger til Molde ble det ikke anlagt noen kystbatterier med denne begrunnelsen:

”Dette hele Districts Udkyst har saa lite fristende for Fienden, indbefatter saa faa betydelige Anlæg som kan forventes angribes at man blot har troet at burde for enkelte Tilfælder inndeile Districtet i Sectioner af saadant omfang at et Antal bevæbnede Mænd kunde samle sig for at bortdrive en liten Kaper som maatte tentere (prøve) noget i Districtets Udhavner.”³

De sentrale myndigheter mente at Bergen by og havn kunne forsvares av Bergenshus og tilhørende anlegg. Det var således ikke noe spesielt fryktinngytende forsvar som kunne mønstres på kysten vestafjells våren 1808. Det kunne bli skjebnesvangert. Bergen var en viktig import- og eksporthavn og ble ofte benyttet som transithavn for franske og hollandske skip og konvoier. På Vågen lå det rett som det var ostindiafarere med verdifull last. Krigsrådet på Bergenshus fryktet derfor at britiske krigsskip skulle ta seg inn til Bergen for å angripe og kapre handelsskipene. Forsvaret av Bergen var i en sørgelig forfatning og det manglet både kanoner, kuler og krutt. Da det ikke fantes ytre festningsverker i innløpene til Bergen, måtte en fiende eventuelt møtes med flytende stridsmidler. Vinteren 1807-1808 fantes det ingen krigsfartøyer til forsvaret av Vestlandet.

Krigsforberedelser i Bergen

Høsten 1807 ble det opprettet en regjeringskommisjon i Kristiania under ledelse av prins Christian August av Augustenborg, som også var kommanderende general sønnafjells. Myndighetene oppfordret borgerne over hele landet til å gi bidrag til utbyggingen av et forsvar:

”I vide alle vort Lands Forfatning. En lumsk Fiende har røvet Landets Værn tilsøs, den danske Flaade. Landet er blottet for alt forsvar mod angrep fra Søen. Regeringen anstrenger alle Krefter for at skaffe Redning, og alle gode og retskafne Undersaatter bestreber sig for at medvirke til dette felles Maal, Landets Forsvar og Rigets Selvstændighed. Aviserne berette os hvorledes Norges edle Mænd og Kvinder sammenskyde til en flaades Gjenoprettelse og Kanonbaades Anskaffelse, da de yde Træer av Skoven, Guld, Sølv og Penge...”⁴

Da det var gjort forsøk med rokanonbåter i årene 1804-1805, kunne en form for serieproduksjon iverksettes raskt både i Danmark og Norge fra høsten 1807. Kanonbåtene ble

³ Sitert etter Fjeld 2007:337

⁴ Sitert etter Hegland 1966:10

bygget på marineverftet i Fredriksvern (Stavern), samt ved private verft i en rekke kystbyer. Det ble i stor grad benyttet private båtbyggere. Kanonbåtene ble stort sett bygget etter tegninger og konstruksjoner opprinnelig laget av svensken Frederik Henrik Chapman. De første fartøyene ble sjøsatt allerede i november 1807 i Kristiansand, der det også var størst byggeaktivitet.

Det var to hovedtyper rokanonbåter. *Kanonsjaluppen* var den største. Den var ca 21 meter lang, normalt uten dekk og var utrustet med en 24 eller 18 punds kanon i hver stevn. I tillegg hadde enkelte sjalupper to til seks stk. fire punds dreibare haubitser. Sjaluppene hadde 63 manns besetning og 30 årer. Det satt fire mann på hver tofte og det var to mann på hver åre. *Kanonjollene* var den andre hovedtypen. Dette var minimum 14 meter lange åpne båter med en 24 punds kanon akterut. På grunn av kanonvekten ble kanonjollene påmontert en pongtong akterut for å holde seg flytende. Jollene hadde normalt 23 manns besetning. Den hadde 14 årer med en mann på hver åre. Kanonsjaluppene og jollene førte seil, men ble rodd i stridssituasjoner. Mastene kunne legges ned.

Replika av kanonjollen *Oester Riisoer*, samme type som *Den gode Hensigt*

I Bergen ble det bygget *kanonskonnert*er i stedet for sjalupper. Kanonskonnertene hadde dekk og fast rigg, 45 manns besetning og fast køyeplass til 40 personer. Kanonskonnertene var noe kortere enn kanonsjaluppene og hadde også en 24 punds kanon i hver stevn. De hadde i tillegg fire stk. fire punds haubitser. Mens sjaluppene og jollene var konstruert for bruk innaskjærs i liten sjø, skulle skonnertene benyttes til konvoiering og patruljering på værharde strekninger og måtte således ha sjøgående egenskaper. Skonnertene var utstyrt med 30 årer, hvorav 14 ble tatt inn når begge kanonene ble benyttet.

På initiativ av stiftamtman i Bergen Johan Randulf Bull, ble det fra januar 1808, etter ”atskillige av byens innvåneres eget ønske og begjæring”, samlet inn et relativt stort pengebeløp for å bygge kanonbåter. Både næringslivet, ulike organisasjoner og enkeltpersoner bidro med ulike beløp. I midten av februar 1808 var det samlet inn mer enn 13.000 riksdaler og man kunne gå i gang med byggingen. Skipbyggere, kompetente tømmermenn og eikematerialer var det nok av i Bergensområdet. Kanoner og kuler måtte sendes fra marinestasjonene i Fredriksvern og Kristiansand. Kommanderende general for Bergens stift og kommandant på Bergenshus festning, den 73 år gamle generalløytnant Hans Jacob Henning Hesselberg, anmodet om at det ble sendt tegninger og modell av en kanonbåt.

Han ville også ha en kyndig sjøoffiser til å følge opp byggearbeidene og kommandere kanonbåtflotiljen.

I Kristiansand hadde man i januar 1808 ferdigstilt kanonjollen "C No 7". Denne ble i februar seilt fra Flekkerøya til Bergen og skulle være prototyp for de jollene som skulle bygges der. Den ble deretter benevnt kanonjolle "No 1". Etter modell av denne gikk skipsbyggmester Rasmus Rolfsen straks i gang med å strekke kjølen til kanonjollen *Den gode Hensigt* ved Elsesro i Sandviken. Jollen var finansiert av midler samlet inn av selskapet med samme navn. Frem til 16. mai 1808 var det ferdigstilt fem fartøyer. Det var de fire kanonjollene "Den gode Hensigt", "No 1", "No 2" og "No 3", samt "Sjalup No 1". "Sjalup No 1" var egentlig en kanonskonnert, som senere ble kalt "Odin". "Odin"-klassen var konstruert og bygget av skipsbyggmester Herman Brunchorst ved Georgernes verft i Bergen.

Modell av kanonskonnerten *Axel Thorsen*, samme type som *Odin* ("Sjalup No 1")

Kommandørkaptein Friederich Friess, som var sjef for sjøforsvaret i Bergen, skaffet fortøyningsplass til den nye kanonbåtflotiljen på Vågen mellom Bradbenken og en kraftig sperrekjetting som var strukket mellom festningen og Nordnes. Den 54 år gamle Friess hadde erfaring fra store orlogsskip, men hadde som sjef i Bergen i stor grad befattet seg med sin oppgave som overlos og med utskrivning av mannskaper. Kommandør Lorentz Henrik Fisker, "høistkommanderende" for Norges sjøforsvar, utpekte således en yngre sjøoffiser til sjef for den nye flytende "defension" i Bergen. Den 27 år gamle premierløytnant Johan Christian August Bielke, som hadde vært sjef for en kanonbåtavdeling i Fredriksvern, meldte seg til tjeneste i Bergen 19. mars 1808. Offiserer fra handelsflåten ble utnevnt til månedsløytnanter og beordret som skipssjefer. Fartøyene skulle bemannes med mannskaper fra Bergens innrullerings- og sjølimitdistrikter. Kystvernets mannskaper var dårlig utrustet. I Bergensområdet var det kun skytevåpen til én av fire mann. Enkelte ble utrustet med spyd!

Premierløytnant Bielke gikk straks i gang med ferdigstilling og testing av de første fartøyene og oppøving av besetningene. Han var skeptisk til de bergenske kanonsjaluppene, eller kanonskonnertene, men mente han hadde plikt til å benytte fartøyene, da "byen har bekostet

dem og nærer stor tillit til dem”. De hadde også sine fordeler, da ”deres skyts vil kunne benyttes i større sjøgang enn jollenes, og nesten alltid går der skvalp her på redene...”.⁵ Da ”Sjalup No 1” var krigsklar rundt 20. april, gjennomførte besetningene på den og de fire ferdigstilte kanonjollene daglige roøvelser, kanondrill og eksersis under kyndig ledelse av Bielke. Det ble gjennomført en vellykket prøveskyting med kanonene på flere av fartøyene.

Etter at det var satt i gang hurtigproduksjon av kanonjoller og kanonsjalupper i Danmark og Norge, ble taktikkskriftet *Nogle Tanker om Brugen af Canon-Chaloupper* distribuert. Det er datert København mars 1808 og var ført i pennen av den danske kontreadmiralen Otto Lütken, som ledet det norske sjøforsvaret i perioden 1811-1814. Lütken sier innledningsvis at det smertelige tapet av Flåten til Storbritannia forutsetter at de danske og norske sjøoffiserene må tilegne seg kunnskaper om ”det fordeelagtigste Brug og Anvendelse af de nye Angrebs- og Forsvarsmidler”. Allerede i første avsnitt fastslås hovedforskjellene på orlogsskip og rokanonbåter:

”Da Krigs-Skibet har sin væsentligste Styrke i Siderne, og Canon-Chaloupen derimod sin Styrke i Stevnene, saa flyder deraf, at sidstmeldte ligesaa omhyggelig maa søge at vende Stevnen som førstmeldte Siden til sin Fiende.” Det heter videre: ”Ved at angribe Krigs-Skibe under Seil bör meere lægges an paa at beskadige Reisningen end Skraaget; thi först da, naar Skibet ikke kan manoevrere eller gör det slet og seendrægtigt, först da er der Fordeel for Canoneer-Chalouperne at haabe.”⁶

Bataljen ved Alvøen 16. mai 1808

Det var flere årsaker til at det britiske admiralitetet våren 1808 sendte britiske krigsfartøyer for å krysse i farvannene utenfor Bergen. Norske kapere hadde begynt å opptre utenfor kysten av Skottland, slik at britiske skipsredere gjorde krav på mer effektiv beskyttelse. Det var også viktig for britene å beskytte Grønlandsfarten ved å patruljere utenfor Shetlandsøyene. Opptakten til hendelsene ved Alvøen var at britene hadde fått rapporter om at den hollandske fregatten *Gelderland* hadde gått inn til Bergen for reparasjoner. Den 10. mai sendte admiralitetet fregattene *Tartar* og *Adriane* og korvetten *Cygnen* nordover fra basen i Leith i Skottland med ordre om at *Tartar* skulle vokte bevegelsene til den hollandske fregatten.⁷

Fregatten *Tartar* var sjøsatt i 1801. Hun hadde ett kanondekk med 13 stk 18 pounds kanoner i hver bredside, 8 stk 24 pounds karronader (korte, kraftige kanoner beregnet for strid på kort hold), samt 6 stk 6 pounds lette kanoner. Det var en besetning på 254 mann.⁸ Om morgenen 15. mai gikk *Tartar* inn Korsfjorden under hollandsk flagg. Båter med norske losere og fiskere hadde gått ut ved Stolmen for å møte henne. Flere av disse gikk om bord i fregatten i den tro at den var hollandsk og skal ha blitt presset til å lose den innover mot Bergen. På veien sørget britene for å nøytralisere kystvernets signalstasjon på Kleppholmen syd for Klokkarvik på Sotra.⁹ Sjefen på *Tartar*, kaptein George Bettesworth, ble av lokale fiskere informert om at den hollandske fregatten *Gelderland* hadde seilt ut åtte dager tidligere for å eskortere en liten konvoi til Ostindia. Det lå imidlertid tre kaperskip og flere handelsskip i Bergen havn. Om ettermiddagen den 15. mai ankret *Tartar* opp ved Bjorøyhavn. Under ledelse av kapteinen

⁵ Olafsen 1960:2

⁶ Lütken 1808 pkt. 1 og 43

⁷ Beutlich 1935:232f

⁸ Beutlich 1937:24

⁹ I den påfølgende rettsaken kom det frem at signalbestyrer Henrich Georg Meyer Thomsen skal ha kommet om bord i *Tartar* med signalboken under armen og bitt tatt til fange. Han hadde oppfattet at fregatten var hollandsk. Statsarkivet i Bergen 2008: Sorenskrivaren i Sunnhordland I.A. 46, tingbok 1807-1812, fol. 86b-89b.

rodde britene om kveden fire armerte småfartøyer bestående av en barkasse, en travalje og to kuttere inn mot byen for å rekognosere og, om mulig, ”bring out the shipping”. Det viste seg imidlertid at havnen var sperret ved munningen med den omtalte jernkjettingen.

Fra Alvøen, der det fantes et kruttverk og papirfabrikk, hadde den hollandske generalkonsul Hendrik Jansen Fasmer sendt ut en båt med to mann for å møte det de trodde var en hollandsk fregatt. Da folkene ikke vendte tilbake, ble det sendt en ny delegasjon på syv mann under ledelse av formannen på papirfabrikken, amerikaneren Johan Smith. Da heller ikke disse vendte tilbake, ble det antatt at fartøyet var fiendtlig. Dette ble bekreftet av lokale fiskere, som hadde solgt fisk til britene. Det ble slått alarm i Alvøen. Konsul Fasmer sendte straks melding til general Hesselberg på Bergenshus om at det var fiendtlige fartøy i leden. Generalen sendte hundre mann fra kystvernet for å beskytte kruttverket i Alvøen.¹⁰

Prospekt av Alvøen malt i 1808 av I. C. Johnsen

Ved daggry hadde britene som var i ferd med å entre Bergen havn blitt oppdaget og beskytt av en vaktbåt. Klokken to om morgenen den 16. mai ble bybefolkningen alarmert av alarmskudd fra Fredriksberg og lyden av trommevirvler på Bergenshus. Britene bestemte seg for å returnere til *Tartar* i ly av tåken. En barkasse under kommando av førsteløytnanten på *Tartar*, løytnant Thomas Sykes, ble liggende ved Kvarven for å holde vakt. En halv time senere, klokken 02.30, stevnet den lille bergenske kanonbåtflotiljen ut Vågen. General Hesselberg hadde gitt premierløytnant Bielke i oppdrag å fordrive de fiendtlige styrkene.

Etter rekognoseringsturen til Bergen returnerte kaptein Bettesworth med tre av de armerte småfartøyene til *Tartar* i firetiden om morgenen. De hadde med seg fire sårede fanger. Etter at fregatten i morgentimene den 16. mai hadde forflyttet seg og befant seg nord i Vatilestraumen i farvannet mellom Brattholmen og Alvøen, ble det helt vindstille.¹¹ De kyndige britiske

¹⁰ Soldatene var dårlig utrustet. I enkelte kilder blir det hevdet at de hindret en barkasse med soldater fra *Tartar* i å gjøre landgang i Alvøen. Verken i den rapporten som ble skrevet av konsul H. J. Fasmer i Alvøen dagen etter bataljen, eller i forklaringene til losene, fremkommer det at det var trefninger inne i selve Alvøpollen. Ref. Fasmer 17. mai 1808.

¹¹ Tidevannstabellene fra den aktuelle dagen viser at strømmen var i ferd med å snu på den tiden *Tartar* skal ha forlatt Bjørøyhamn. Deretter gikk strømmen innover, eller nordover. I Beutlich 1937, s. 25, blir det antatt at *Tartar* gikk opp Kobbeleia vest for Bjørøy.

sjøfolkene forsøkte å manøvrere fregatten i den strie strømmen ved en kombinasjon av seiling og buksering. I denne situasjonen, da *Tartar* var mest sårbar, gikk premierløytnant Bielke til angrep. I følge rapporter fra *Tartar* åpnet kanonskonnerten og de fire jollene klokken åtte om morgenen ”a heavy and well directed canonading on us, which cut our rigging, hulled us in several places, and killed the Captain who was in the act of firing a gun”.¹² Bettesworth, som var 28 år gammel, skal ha blitt skadet 24 ganger i løpet av sin karriere.¹³ Det sier mye om prøvelsene de britiske sjøfolkene ble utsatt for. I tillegg til kaptein Bettesworth falt minst en midshipman og flere matroser ved Alvøen.

Slaget ved Alvøen 16. mai 1808

I den snaue timen kanonaden varte, fikk fregatten fem til seks hull i skroget og en rekke skader i rigg og seil. Tredjekommanderende, løytnant Herbert Caiger, hadde straks overtatt kommandoen da kapteinen ble drept. I følge hans rapport lå fregatten manøvreringsudyktig i et trangt, urent løp med en strøm som satte det nesten langskips mot kanonbåtene. Angrepsstyrken til Bielke hadde vært fordelaktig postert utenfor baugen på *Tartar* ved skuddåpning. Løytnant Caiger forsøkte etter beste evne å manøvrere fregatten slik at de kunne gi nordmennene ”det glatte lag” med bredsiden, noe han delvis klarte. Fregatten var i ferd

¹² Beutlich 1937:27. Utdrag fra loggbøkene til *Tartar*.

¹³ Clowes 1900:417f.

med å gi opp og det er blitt hevdet at hun ”strøk flagget”, men ble reddet av at vinden frisknet til før nordmennene rakk å entre fartøyet. *Tartar* kunne sette seil og forsere nordover, godt hjulpet av de norske losene! Styrken til Bielke trakk seg tilbake for å komme under beskyttelse av kanonene til befestningene i Bergen, men fortsatte beskytningen av fregatten så lenge som mulig.

Hendelsesforløpet blir bekreftet i den kortfattede rapporten premierløytnant Bielke skrev til kommandør Fisker neste dag.¹⁴ Bielke hadde etter generalløytnanten Hesselbergs ordre gått ut kl 2 ½ formiddag 16. mai ”med kanonflotiljen, bestående av 1 sjalup [skonnert] og 4 joller”, for å fordrive en ved Bjorøy liggende fregatt. Det var stille og tåke. Tvers ut for Kvarven observerte han en barkas ”under Stangen” [det skjæret Sotrabroen i dag hviler på] og forserte derfor roingen. Da han var kommet på skuddhold, skjøt han to skudd etter fartøyet, som deretter forserte av alle krefter ut Hjeltefjorden. Fienden rodde betydelig bedre og Bielke satte derfor kursen sydover mot Bjorøy. Mellom denne og Brattholmen kom fregatten seilende og bukserende. Han angrep den da straks og ”en levende ild vedligeholdtes fra begge sider i 57 minutter”. Bielke måtte ”med smerte” melde at affæren kostet 4 av hans ”brave menn livet”. Fiendens tap skal ha vært ”meget betydelig, da det i annet skudd såes, at et fartøy, der bukserte fregatten ble skutt tvers over og folk på land fortalte å ha sett fem huller i skroget”. Bielke rapporterte at det var avfyrt 16-17 skudd fra hvert av de 5 fartøyene i flotiljen uten at de sprang lekk. Kanonbåtene svarte ”fortrinlig til deres hensigt” i stille vær.

”En luvning av sønnenvind” tvang imidlertid Bielke til å ”retirere”. Han skjøt fregatten forinn og posisjonerte seg ”noe nordenfor Hjeltefjorden for å hilse på han ved utseilingen, hvilket igjen ble besvart”, dog uten noen virkning på kanonbåtene. ”Fregatten tilsatte nå alt hva trekke kunde”, og da vinden, som var sydsydvest, frisknet til en bramseilskuling, fant Bielke at han ”ey mere kunne utrette” og vendte tilbake til byen, der han ankom klokken 13.30. Kanonfartøyene hadde ”ey lidt betydelig unntagen en del overskutte årer. En kule tok alene 6 årer på sjalup nr. 1”. Bielke sa seg fornøyd med offiserer og mannskap. Han kunne ikke angi fregattens størrelse med sikkerhet, men den hadde ”13 kanoner i laget, vistnok av 18 pundere.” Premierløytnant Bielke avsluttet rapporten til kommandør Fisker slik: ”Var ikke den for oss usalige vinden kommet, tør jeg næsten påstå, at fregatten hadde nu vært våres. Kl. 4 e.m. passerte den Herløe og holdt vestover.”

Fregatten gikk imidlertid ikke til Herdla. I følge dokumenter fra rettsoppgjøret mot de norske losene, skal folkene fra Alvøen ha blitt satt i land ved Vindnes (Ågotnes) på Sotra. *Tartar* skal ha blitt observert fra sundene ved Solsvik og Misje før hun ble loset ut Ulvesundet ved Rong i Øygarden. I følge losen, Joas Gietanger, var Ulvesundet ”saa trangt, at Skibet to Gange berørte Landet, og maatte med Hjelp af Baadshager, saavidt muelig, holdes fra samme”. Losen førte *Tartar* ”udenfor alle Skjær” og fikk deretter tillatelse til å gå i land.¹⁵

Hvordan skal innsatsen til den bergenske kanonbåtflotiljen vurderes? Det er usikkert hvorvidt premierløytnant Bielke hadde rukket å gjøre seg kjent med de nye taktiske forskriftene da han var i kamp den 16. mai. Han gjorde utvilsomt mye riktig. Det ser ut til at bergensflotiljen, som foreskrevet, hadde nærmet seg fienden ved å manøvrere i en grunnformasjon der kanonbåtene gikk i en kjølvannslinje med en båtlengdes avstand. Før skuddåpning hadde Bielke beordret

¹⁴ Gjengitt i Olafsen 1960:6f

¹⁵ Statsarkivet i Bergen 2008. Kommisjonsdommen 31. januar 1809. I loggbøkene til *Tartar* står det at fregatten ikke hadde kommet seg ut gjennom passasjen uten hjelp av los (pilot). Besetningen på *Tartar* ”boomed her off with spears on each side, and towed her through with boats, expecting often to jam in the passage”. Beutlich 1937:27.

fartøyene på en frontlinje, der det normalt skulle være 20 meter mellom årebladene til de enkelte kanonbåtene. Det krevdes stort mot av kommandantene på kanonbåtene å angripe den fiendtlige fregatten, som hadde stor artilleristisk overlegenhet. Bielke benyttet derfor en form for ulveflokttaktikk, da alle fem kanonbåtene angrep samtidig i *Tartars* dødvinkler. Det var innledningsvis ”kanonbåtvær” med lite vind og relativt smult farvann, men etter hvert frisknet vinden til. Dersom det var anledning til det, burde Bielke antagelig i større grad bestrebet seg på å skyte i riggen på *Tartar*, slik at fregatten var blitt gjort manøvreringsudyktig for så å kunne entres.

Etter slaget

Etter triumfen ved Alvøen proklamerte stiftamtmann Bull: ”Hedersdagen den 16. mai må til fulle ha overbevist enhver Bergens innbygger om viktigheten av en roflotilje til byens forsvar ved å se vår lille, ved frivillige bidrag skapte flotilje så djerveligen ei alene å kjempe mot en i kanoners antall omtrent 7 ganger overlegen fiende, men endog med hans ikke ubetydelige forlis å drive ham på flukten.”¹⁶ I sin rapport til Kongen uttrykte generalløytnant Hesselberg stor tilfredshet med innsatsen til Den bergenske kanonbåtfлотiljen:

”At Søpræmierlieutnant Bielke ved denne Lejlighed, som overalt, har viist sig som en sær udmærketværdig Commandeur, skylder Undertegnede allerunderdanigst at bevidne; ligesaa at alle øvrige, saavel Roflotillens Officerer og Mandskab som Artilleri, Infanteri, og Bergens Indvaunere for deres Adfæd, fortjener Ære og Berømmelse, da de i alle Henseender har viist sig som værdigt Afkom af deres Forfædre, de første ved en utrættelig Villighed, og de sidste ved i Stilhed af egen ædel Følsomhed for deres militaire Medbrødre, at lade sig det være magtpaaliggende at vederqvæge dem med styrkende Levnetsmidler, og Alles Eendrægtighed kan ikke andet end bidrage og gjøre det til en Lykke for den, i hvis Lod det falder, som nu i min, at være Generalcommandoet i Bergen anbetroet.”¹⁷

Det skal ha vært kanonjollen *Den gode Hensigt* som avfyrte det første skuddet mot britene. Dette ble selvsagt markert med festivitas og poesi i foreningen, der også sjøoffiserene var medlemmer:

”Den gode Hensigt fryder sig at have
Sin Navne her blant disse Snekkers Tal,
Som djærvelig den Lærdom Britten gave
At han blandt os er sikker paa sit Fald.”

Det ble raskt samlet inn penger til bygging av flere kanonjoller. Den ene fikk selvsagt navnet *Den 16de Mai*. I løpet av sommeren 1808 besto flotiljen i Bergen av to kanonskonnerter og ni kanonjoller. Etter hvert kom antallet opp i seks skonnerter og 11 joller. Skonnertene ble benyttet til konvoitjeneste mellom Stavanger og Stad. Fartøystypen ble ved flere anledninger sendt på tokt helt opp til Finnmarkkysten.

Det var også sorg. I tillegg til de fire norske mannskapene som falt under selve slaget, døde en av de sårede på sykehus i Bergen den 30. mai. De fem omkomne på norsk side var: Båtsmann Jens Hansen fra København, matros Torbjørn Knudsen (f. 1778) fra Luster i Sogn, matros Guttorm Wincentzen Haugland (f. 1782) fra Vaag (Haugland i Austevoll), matros Johan

¹⁶ Sitert etter Beutlich 1935:223

¹⁷ Bergenske Adressecontoirs Efterretninger, 44de Aargang. No. 21 for 1808. Løverdagen den 21de Mai.

Larsen Beum (f. 1781) fra Hafslo i Sogn, samt matros Lars Andersen (f. 1791) fra Drotningstvekk rett nord for Alvøen. Disse ble gravlagt ved Korskirken med militære og sivile æresbevisninger.¹⁸ Våpenbrødre reiste senere en bauta over de fem falne utenfor Korskirken.

Hendelsene den 16. mai 1808 kan karakteriseres som en seier for den bergenske kanonbåtflotiljen. Det var imidlertid ikke bare helter involvert på norsk side. Loser, signalbestyrere, bønder og fiskere som hadde bistått engelskmennene ble hardt straffet. En los ble dømt til døden og en til livsvarig straffearbeid. To loser mistet jobben og ble i tillegg dømt til straffearbeid i henholdsvis ett og to år. Tre loser mistet jobben og måtte betale bøter. I tillegg ble syv personer, hvorav en signalbestyrer, bøtelagt. I alt ble 14 personer straffet eller bøtelagt.¹⁹

De britiske orlogsfartøyene møtte senere sjelden de norske kanonbåtene innaskjærs. Det var likevel ingen fredelig tid, da britene opprettholdt blokaden. Bielke meldte 31. mai: ”Nå ses daglig fiendtlige kryssere langs kysten. I natt kl. 2 kom ekspress fra Stølmøy ved Sebjørnsfjorden at en fiendtlig fregatt, brigg og kutter krysset utenfor. Vi var klare til å ta imot dem, om de skulle vove seg inn på kysten.” Den 14. juni meldes det: ”Det ses daglig fiendtlige kryssere langs kysten, og vi har titt her blind alarm.”

Det hører med til historien at den hollandske fregatten *Gelderland* natt til 20. mai 1808 ble beseiret av den britiske fregatten *Virgine* etter en blodig kamp i farvannene sørvest for Irland. *Tartar* returnerte til Leith 20. mai, men ble etter kort tid satt inn i kryssertjeneste på norskekysten. *Tartar* var ved flere anledninger i trefning med norske og danske styrker, men endte opp som vrak etter at hun den 18. august 1811 grunnstøtte på en sandbanke i Østersjøen. Under syvårskrigen var det i lange perioder en stri tøm for kystbefolkningen på Vestlandet, men etter hendelsene med *Tartar* var det ingen britiske krigsskip som frem til 1814 forsøkte å ta seg inn til Bergen. Det betyr ikke at engelskmennene ikke våget seg innaskjærs i norske farvann. Et eksemplet på dette er linjeskipet *Dictators* jakt på og nedkjemping av fregatten *Najaden* ved Lyngør 6. juli 1812. Det er imidlertid en annen historie.

Litteratur og kildemateriale:

Frederik Beutlich: *Norges Sjøvæbning 1750-1809*. Oslo, 1935.

Frederik Beutlich: ”Aktstykker vedrørende Norges sjøforsvar under krigen 1807-1814.” i *Norsk Tidsskrift for Sjøvesen*, 55. årgang, Horten 1937, s. 24-28.

Bergenske Adressecontours Efterretninger, 44de Aargang. No. 21 for 1808.

William Laird Clowes: *The Royal Navy. A history from the earliest times to the present*. Bind V. London, 1900.

Hans Christian Bjerg og Ole L. Frantzen: *Danmark i krig*. København 2005.

¹⁸ Tre mann døde under selve slaget, mens en døde da kanonbåtflotiljen samme dag returnerte til Bergen. Lars Andersen døde 30. mai på sykehus i Bergen og ble antagelig gravlagt ved Domkirken.

¹⁹ Statsarkivet 2008: Kommisjonsdommen 31. januar 1809.

Hendrik Jansen Fasmer: Rapport datert Alvøen 17. mai 1808. Fremlagt i Bergens Raadstue den 19. desember 1808 for kommisjonen som var nedsatt for ”at paakiende Personers Forhold, der have ind og udloset det Engelske Fregattskib Tartar”.

Odd Trygve Fjeld: ”Kystforsvarets utvikling. Fra batterier til festninger, 1814-1905.” i Knut Peter Lyche Arstad (red.) *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905*. Forsvarsmuseets markering av 1905. Oslo, 2007.

Jon Rustung Hegland: *Marineholmens historie: En skildring av Sjøforsvaret i Bergens Distrikt 1807-1962*. Oslo, 1966.

Otto Lütken: *Nogle Tanker om Brugen af Canon-Chalouper*. København, mars 1808.

Knut Mykland: *Kampen om Norge 1784-1814*, Norges historie, bind 9. Oslo, 1978.

Trygve Reidar Kloumann Olafsen: *Løytnantene Bielkes og Acheleys brev til myndighetene i tiden 1808-1812*. Del I og II. Marinens Overkommandos Arkiv. Oslo 6. april 1960.

Statsarkivet i Bergen 2008. Utskrift av rettsdokumenter fra straffesaken mot de norske losene i 1808 og 1809.